

تصویرپردازی سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور؛ مورد

مطالعه کتاب معجم احادیث الامام المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف *

محمدهادی همایون^۲

حسن بشیر^۳

مجتبی فرجی^۴

چکیده

پس از انقلاب اسلامی ایران، تمدن اسلامی دگربار و در قالب تمدن نوین اسلامی، با پیشگامی جمهوری اسلامی ایران و با هدف رسیدن به قله تمدنی خود، ظهور حضرت امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، احیا گردید. تمدنی که علاوه بر جنبه سخت افزاری، نیاز به جنبه نرم افزاری نیز دارد که عبارت است از بهره گیری از روش مناسب سبک زندگی که مبتنی بر آموزه های اسلامی و منطبق با شرایط و اقتضائات روز باشد. از طرفی حجم عظیم روایات معتبر و مربوط به دوران ظهور، چنانچه با رویکردی کاربردی مورد استفاده قرار گیرد، کاربرد پیشینی به خود گرفته و می توان از رهنمودهای آنان در جهت مواجهه با بحران ها و تحولات دوران پیش از ظهور استفاده نمود. بر همین مبنا در پژوهش حاضر تلاش شده است تا با تصویرپردازی روایات مربوط به دوران پیش از ظهور در کتاب معجم احادیث امام المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و تحلیل آنان، سبک زندگی منتظرانه مورد بررسی قرار گیرد. در این راستا ۲۲۸ مورد از روایات این کتاب با استفاده از روش تحلیل محتوای جهت دار تحلیل شده و در نهایت ۱۲ مؤلفه توحید و مبانی معرفتی، ولایت محوری، تولی و تبری، رعایت احکام و مقررات دینی، التزام به حکومت اسلامی، اخلاق فردی و خانوادگی، اخلاق اجتماعی، نفی سبیل و مقابله با ظلم، عدالت محوری، موااسات و همیاری، شناخت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف و دوران غیبت و نیز شناخت نشانه ها در سبک زندگی منتظرانه به دست آمد و در نهایت نسبت به تصویر هریک از مؤلفه ها توضیحاتی ارائه گردید.

۱. پژوهش حاضر، مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق علیه السلام است.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

۲. استاد دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران (homayoon@isu.ac.ir).

۳. استاد گروه تبلیغ و ارتباطات دانشکده معارف اسلامی فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران (bashir@isu.ac.ir).

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران (نویسنده مسئول) (faraji.1318@gmail.com).

واژگان کلیدی

تصویرپردازی، سبک زندگی، سبک زندگی منتظرانه، دوران پیش از ظهور، کتاب معجم احادیث امام
المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران با اتکا به نیروی ایمان و توحید، ریشه‌های وابستگی به ملت‌ها و قدرت‌های بزرگ را قطع نموده و گامی نو در جهت احیای تمدن اسلامی برداشت؛ رهبر معظم انقلاب، چيستی اهداف حکومت اسلامی را با ادبیات تمدن محور بیان نموده و در تبیین مراحل انقلاب اسلامی، مرحله غایی آن را تشکیل تمدن بین‌المللی اسلامی عنوان می‌نماید (حسینی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶) در همین راستا، ایشان که یکی از مهم‌ترین اندیشه‌ورزان اسلامی در زمینه تمدن می‌باشند، با نگرشی جدید مسئله تمدن اسلامی را مورد واکاوی قرار داده و عبارت تمدن‌سازی نوین اسلامی توسط ایشان مطرح شده است. تمدنی که در واقع همان احیاء تمدن اسلامی است که با پیروزی انقلاب اسلامی ایران تمامی نگاه‌ها را به سوی خود معطوف داشته است.

یکی از مهم‌ترین الزامات شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی، توجه به سبک زندگی اسلامی است. چنانچه می‌بایست برای ساختن تمدن نوین اسلامی، با بهره‌گیری و عمل به مفاهیم قرآنی و روایی سبک زندگی را طرح‌ریزی نمود. سبک زندگی اسلامی در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی اهمیت به‌سزایی دارد، چنانچه اگر پیشرفت کامل و همه‌جانبه را به معنای تمدن‌سازی نوین اسلامی بدانیم، این تمدن دو بخش ابزاری و حقیقی را دارا خواهد بود که سبک زندگی، بخش حقیقی آن را تشکیل خواهد داد. از این رو اولاً مطالعه سبک زندگی برای دستیابی به جامعه آرمانی که با ظهور به نقطه اوج خود می‌رسد ضروری بوده و ثانیاً الزامات و ارکان آن باید به‌گونه‌ای باشد تا بتوان با عمل به این نوع از سبک زندگی، در مسیر رسیدن به تمدن نوین اسلامی و قرارگیری در جریان ظهور و نقش‌آفرینی فعال و مؤثر قرار گرفت. لذا می‌توان با تصویرپردازی روایات دوران پیش از ظهور با تأکید بر مؤلفه‌های فرهنگی، بایدها و نبایدهای زندگی در این عصر را استخراج نمود.

از جمله منابعی که حاوی روایات ارزشمندی در خصوص مسائل و شرایط دوران ظهور به ویژه شرایط فرهنگی است کتاب **معجم احادیث الامام المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف** است. این کتاب، مجموعه‌ای در ۸ جلد به زبان عربی درباره امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است. این کتاب با ارائه روایات جامع و مرتبط، بستر مناسبی برای تحلیل مؤلفه‌های سبک زندگی منتظرانه فراهم می‌کند.

نکته مهم در پژوهش حاضر این است که نوع مواجهه با کتاب معجم احادیث الامام المهدي عليه السلام در این پژوهش به عنوان تحلیل محتوای متن یک کتاب در حوزه موضوعی مشخص بوده و محقق درصدد پالایش روایات وارده در آن از نظر سندی و محتوایی نبوده است.

چارچوب نظری

در این بخش مفاهیم نظری موجود در پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

تصویرپردازی

مفهوم زمان به دلیل ممتد بودن و امکان تقسیم‌بندی در سه بخش گذشته، حال و آینده مورد توجه قرار گرفته است اما از آن جا که گذشته و حال قابل تغییر نیستند، این آینده است که به خاطر امکان تغییر و برنامه‌ریزی برای آن، از جذابیت بالایی برخوردار است (مصباح یزدی، ۱۳۶۸، ص. ۱۴۳). در این میان، از میان ابزارهای شناخت آینده، تصویرپردازی و آینده‌پژوهی اهمیت ویژه‌ای دارند. در این زمینه، منابع مورد استفاده تأثیر قابل توجهی بر رویکردها و نتایج دارند و دین اسلام به عنوان منبعی غنی، نقشی اساسی در توصیف آینده و تصویرپردازی آن ایفا می‌کند. قرآن کریم، روایات و سیره اهل بیت علیهم‌السلام با ترسیم آینده‌ای روشن در قالب مهدویت و قیامت، نگاهی فعال و آینده‌نگرانه به انتظار ارائه می‌دهند.

آینده‌نگری شامل سه رویکرد اکتشافی، هنجاری و تصویرپردازی است. در رویکرد اکتشافی، آینده براساس تحلیل گذشته و حال پیش‌بینی می‌شود، در حالی که در رویکرد هنجاری، آینده مطلوب بدون توجه به وضعیت موجود ترسیم می‌گردد (عبدالحمید، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۸). رویکرد تصویرپردازی با استفاده از ارزش‌ها، آرمان‌ها و واقعیت‌های موجود، آینده‌ای با قابلیت تحقق بالا را ترسیم می‌نماید (کميجانی، ۱۳۸۴، ص. ۶). در این پژوهش، تصویرپردازی با تأکید بر مبانی اسلامی و دینی انجام می‌شود که بر اخبار آسمانی و قوانین علی معلولی استوار است و شناخت این سنت‌ها راهکاری اساسی برای درک آینده به شمار می‌رود.

به طور کلی می‌توان بیان کرد که تصویرپردازی به عنوان رویکردی صحیح در آینده‌نگری دینی قابل اتخاذ است و براساس آن می‌توان به ارائه تصویر از آینده بر مبنای روایات مهدوی نسبت به دوران پیش از ظهور اقدام کرد.

تصویرپردازی یکی از روش‌های مهم آینده‌نگری است که در آن محققان با تکیه بر دانش و تحلیل‌های خود، آینده را آن گونه که می‌پندارند، ترسیم می‌کنند، نه لزوماً آن طور که می‌خواهند

(گودرزی، ۱۳۸۹، ص. ۳۲). فرهنگ آکسفورد سه معنا برای تصویر ذکر کرده است: عکسی از یک شیء، تجسم ذهنی از یک واقعیت بیرونی، و ایده‌ای که مردم در خصوص افراد و اشیا دارند. در این پژوهش، معنای دوم، یعنی تجسم ذهنی از واقعیت بیرونی، مدنظر است که به درک بهتر موضوع از طریق تصویر ذهنی کمک می‌کند (دانش نامه آکسفورد، ۱۳۸۷، ص. ۷۷۴). نگاه به روایات و احادیث معصومین علیهم‌السلام اهمیت تصویرپردازی را دوچندان می‌کند؛ زیرا وجود روایات زیادی از وضع آینده مسلمانان و غیرمسلمانان، با ذکر مشخصات و ویژگی‌های آن، نشان می‌دهد که معصوم علیه‌السلام عزم دارد تا با تصویر آینده و اتفاقات، حوادث و تحولات آن، وجود اهمیت و ضرورت نوعی برنامه‌ریزی و آینده‌نگری را در ذهن مردم ایجاد کند. این آینده حتمی که از زبان معصوم علیه‌السلام با مشخصات دقیق آن نقل شده، می‌تواند به عنوان موضوع تصویرپردازی در نظر گرفته و برای آن برنامه‌ریزی شود.

بنابراین، می‌توان از روش تصویرپردازی برای درک و تصویر آینده استفاده کرد. اگر دین را به عنوان برنامه همه جانبه و کامل برای زندگی بشر بدانیم، تصویرپردازی از منابع دینی، که از روایات برگرفته می‌شود و آینده‌ای قطعی را روایت می‌کند، می‌تواند زمینه‌ساز آمادگی جامعه برای دوران ظهور حضرت مهدی علیه‌السلام بوده و ضامن موفقیت جامعه در همه ابعاد زندگی در برابر حوادث و بحران‌های آخرالزمانی باشد.

سبک زندگی

یکی از اهداف پیامبران و اولیای الهی، اصلاح سبک زندگی انسان براساس آموزه‌های عقل و وحی بوده است، چراکه سبک زندگی تمامی ابعاد زندگی انسان را دربر می‌گیرد و اصلاح آن مسیر صحیح فرد و جامعه را تضمین می‌کند. تحقق این هدف نیازمند حاکمیتی است که بر اجرای قوانین الهی مبتنی باشد، زیرا تنها چنین حکومتی می‌تواند شیوه صحیح زیستن را فراهم کند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز پس از ایجاد حکومت اسلامی، ابعاد مختلف سبک زندگی را تنظیم کردند. در دوران پس از انقلاب اسلامی ایران، ضرورت دارد با استفاده از امکانات موجود، سبک زندگی اسلامی تقویت و با الگوهای متعارض مقابله شود، چراکه به گفته رهبر انقلاب اسلامی، یکی از اهداف دشمنان، تغییر فرهنگ و اخلاق مردم، به‌ویژه سبک زندگی آنان است (حسینی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴). علاوه بر این، پرچم‌داری ایران در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی برای ظهور امام مهدی علیه‌السلام، ضرورت ایجاد عزمی جدی برای انتخاب و نهادینه‌سازی سبک زندگی متناسب با دوران ظهور و پیش از آن را دوچندان

کرده است. در این راستا، بهره‌گیری از تعالیم معصومین علیهم‌السلام در روایات می‌تواند چارچوبی روشن برای تصویرپردازی و تدوین چنین سبک زندگی‌ای فراهم آورد و آن را در دستور کار جامعه اسلامی قرار دهد.

به طور کلی سبک زندگی در زبان‌های مختلف در شکل‌های گوناگون وجود داشته و دارد. در زبان آلمانی از آن با (Lebenstill) و در زبان انگلیسی در گذشته با (Style of Life)، (Life Style) (Style of Life)، (Living) و امروزه بیشتر به صورت (Lifestyle) از آن یاد می‌شود (مهدوی کنی، ۱۳۸۶، ص. ۲۰۱). سبک زندگی از ترکیب دو واژه سبک و زندگی تشکیل شده است. در تعریف واژه سبک در لغت‌نامه‌ها از تعابیر گوناگونی استفاده شده است اما به طور کلی معادل واژه سبک در زبان عربی، واژه اسلوب و در زبان انگلیسی «style» است که امروزه در زبان انگلیسی در صورت‌های متفاوتی معنا می‌یابد. نخست به معنای نوع روش سبک وسایل و اثاثیه، شکل دادن ظاهری یا طراحی چیزی است (لغت‌نامه کمبریج، ۲۰۲۳ به نقل از مهدوی کنی، ۱۳۸۶، ص. ۲۰۱). همچنین به معنای شیوه یا تکنیک خاص انجام یک چیز مانند سبک سخنرانی یا نوشتن نیز هست (لغت‌نامه امریکن هریتیج، ۲۰۱۹ به نقل از مهدوی کنی، ۱۳۸۶، ص. ۲۰۱). دوم به معنای شیوه و روش خاص انجام چیزی است. در این حالت منظور از شیوه مربوط به فرد یا گروه یا مکان و... بوده و شکلی کلی دارد. همچنین به معنای مشخصه فرد خاص یا گروه خاص یا مردم خاص و نیز به معنای طرز نگرش خاص فردی و سلیقه‌ای که بیانگر و ممیز راه زندگی است. سوم به معنای مُد خصوصاً در پوشیدن لباس است (لغت‌نامه کمبریج، ۲۰۲۳ به نقل از مهدوی کنی، ۱۳۸۶، ص. ۲۰۲).

تحلیل سبک زندگی از دیدگاه روان‌شناسی نشان می‌دهد که این مفهوم، الگوهای رفتاری و ذهنی فرد را به هم پیوند می‌دهد. بر این اساس، سبک زندگی نه تنها نماد یا بیان، بلکه راهی برای رفع مشکلات و دستیابی به اهداف تلقی می‌شود و همین امر اهمیت آن را در روان‌شناسی افراد نشان می‌دهد. تعاریف مختلفی از سبک زندگی نیز در جوامع و روان‌شناسی ارائه شده است (جباران، ۱۳۹۳، ص. ۱۷۷). در جامعه‌شناسی بر هنجارهای اجتماعی و نگرش افراد به جامعه تأکید می‌شود، در حالی که در روان‌شناسی بیشتر به بعد فردی و شخصیتی پرداخته می‌شود.

تأثیر دین بر سبک زندگی جایگاهی ویژه دارد. دین با ارائه اصول و الگوهای زندگی، معنایی عمیق‌تر برای حیات فرد ایجاد می‌کند. در اسلام، سبک زندگی مبتنی بر اصول و ارزش‌های دینی است و نه تنها رفتارهای اخلاقی بلکه معانی عمیق‌تری را شامل می‌شود. سبک زندگی

اسلامی، هم به رفتارها و ظاهر افراد و هم به اعتقادات و ارزش‌های آن‌ها توجه دارد. در یک تعریف جامع، سبک زندگی اسلامی «مجموعه رفتارهای معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی فردی و اجتماعی است که کم و کیف باورها و کنش‌های فرد را نشان می‌دهد» (شبدینی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۳۵). قرآن کریم به عنوان منبع اصلی تعالیم اسلامی، همراه با سیره پیامبر ﷺ و روایات اهل بیت علیهم السلام، شیوه‌های زندگی دینی را معرفی کرده و مصادیق متعددی از سبک زندگی اسلامی را در شرایط اجتماعی گوناگون تبیین نموده است (فاضل قانع، ۱۳۹۲، ص. ۴۱). روایات مربوط به دوران ظهور نیز در همین چارچوب معنا یافته و عمل به سبک زندگی اسلامی توصیه شده، تنها راه مصون ماندن از حوادث آن دوران معرفی شده است. برای سبک زندگی اسلامی می‌توان ۱۰ مؤلفه در نظر گرفت: توحید و مبانی معرفتی، ولایت‌محوری، تولی و تبری، رعایت احکام دینی، التزام به حکومت اسلامی، اخلاق فردی و خانوادگی، اخلاق اجتماعی، عدالت‌محوری، نفی سبیل و مقابله با ظلم، و مواسات و همیاری (شبدینی و دیگران، ۱۳۹۵). توحید به عنوان بنیادی‌ترین اصل اعتقادی، اساس سبک زندگی اسلامی است. ولایت‌محوری نیز به معنای تبعیت از دستورات الهی و ائمه علیهم السلام اهمیت ویژه‌ای دارد؛ چنان‌که امام باقر علیهما السلام ولایت را مهم‌ترین رکن اسلام دانسته‌اند (کلینی، ۱۳۸۵، ج ۲، ص. ۱۸). تولی به معنای پیوند و محبت با اولیای الهی و مؤمنان و تبری به معنای دوری از دشمنان خداست (حسینی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱). رعایت احکام دینی و التزام به حکومت اسلامی نیز تنظیم‌کننده زندگی فردی و اجتماعی‌اند. اخلاق فردی، خانوادگی و اجتماعی و نیز عدالت‌محوری نقش گسترده‌ای در سامان‌دهی رفتارها دارند. اصل نفی سبیل نیز بر استقلال مسلمانان تأکید دارد: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱). مواسات و همیاری نیز نشانگر ارزش‌های انسانی و اجتماعی اسلام است.

بر این اساس، پژوهش حاضر به «سبک زندگی منتظرانه» می‌پردازد که شکلی اختصاصی از سبک زندگی اسلامی است. در این سبک، با تکیه بر تعالیم قرآن و اهل بیت علیهم السلام، هدف آمادگی برای زمینه‌سازی ظهور و عبور از بحران‌های آخرالزمان است. انتظار در اینجا به معنای «انتظار فعال» است. آیه ۳۵ سوره احقاف بر صبر و عزم پیامبران اولوالعزم تأکید دارد که نشانه مبارزه و تلاش مداوم است، نه سکوت منفعلانه (اصفهانیان، ۱۳۹۳؛ به نقل از ملایی، ۱۳۹۵). پیامبر اکرم ﷺ نیز فرمودند: «أفضل جهاد أمتی انتظار الفرج» (حرانی، ۱۳۸۰). از این رو انتظار صحیح در نگاه اهل بیت علیهم السلام، «انتظاری» تحول‌آفرین، اندیشه‌ساز، نیروبخش و مجاهد‌پرور است که فرد را به عرصه جهاد فردی و اجتماعی برای زمینه‌سازی ظهور وارد می‌کند (حیدری کاشانی،

۱۳۸۵، ص. ۱۴؛ به نقل از ملایی، ۱۳۹۵). در این میان، برخی «سبک زندگی مهدوی» را معادل «سبک زندگی منتظرانه» دانسته‌اند؛ اما باید توجه داشت که سبک زندگی منتظرانه مخصوص دوران پیش از ظهور است، در حالی که سبک زندگی مهدوی، دوران ظهور و اقتضائات حضور در محضر امام را نیز در برمی‌گیرد. بنابراین، نسبت این دو عموم و خصوص مطلق است. در نتیجه می‌توان گفت:

سبک زندگی منتظرانه، التزام به رفتارهای پویا و جهادی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و شیعی است که با اعتقاد به غیبت و حضور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف و انتظار برای برقراری دولت ایشان، با هدف زمینه‌سازی حکومت مهدوی و کسب آمادگی برای عبور از بحران‌ها تحقق می‌یابد (ملایی، ۱۳۹۵، ص. ۴۱).

پس از بیان تعریف سبک زندگی منتظرانه می‌بایست به بیان مؤلفه‌های آن پرداخت که این امر هدف غایی پژوهش حاضر بوده و تلاش می‌شود تا با تحلیل ابعاد فرهنگی روایات مربوط به دوران پیش از ظهور در کتاب *معجم احادیث امام المهدي عجل الله تعالی فرجه الشریف* به تصویری مطلوب از سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور و ارائه مؤلفه‌های آن پرداخت.

دوران پیش از ظهور

با بررسی آیات قرآن کریم و نیز روایات اهل بیت علیهم السلام در دین اسلام و همچنین با نگاهی کلی به سایر ادیان الهی در خواهیم یافت که جملگی بر فرارسیدن زمانی در انتهای جهان که آینده‌ای روشن در پس آن است تأکید دارند. این دوران که در ادبیات روایات و متون مهدوی از آن به عنوان آخرالزمان تعبیر شده از دیدگاه‌های متفاوتی تبیین شده است اما وجه غالب در این تعریف‌ها، نسبت آن با اتفاق در پایان آن زمان است که برخی آن را ظهور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف و برخی آن را وقوع قیامت دانسته‌اند (تونه‌ای، ۱۳۸۸، ص. ۳۴).

با وجود آنکه اصطلاح آخرالزمان در ادبیات اسلامی در مورد دوران ظهور به کار رفته است اما با بررسی منابع می‌توان به این نتیجه رسید که عده‌ای گستره آن را از بعثت و حکومت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در نظر گرفته و یا بنا به نظر برخی آخرالزمان از شروع غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف و عدم دسترسی مستقیم مردم به امام آغاز گردیده است. همچنین برخی آن را به معنای دوران وقوع قیامت دانسته‌اند که پیشتر به آن اشاره گردید. اما فارغ از مباحثی که در این زمینه صورت گرفته است، حتی اگر آخرالزمان را به معنای دوران ظهور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز در نظر بگیریم، دورانی فراتر از منظور نظر ما در پژوهش حاضر را در بر گرفته که شامل دوران حضور ظاهری

حضرت پس از غیبت نیز خواهد شد. بنابراین در پژوهش حاضر، به صورت اختصاصی دوران پیش از ظهور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف مورد تمرکز قرار داده شده و به جهت دقت بیشتر، از این دوران به عنوان دوران پیش از ظهور یاد می‌شود. مسئله مهم آن است که اساساً چگونه می‌توان فرارسیدن دوران پیش از ظهور را تشخیص داد. پاسخ این پرسش به نوع نگاه به ظهور بستگی دارد. اگر ظهور را زمانی ثابت بدانیم و به دنبال کشف آن از طریق روایات باشیم، دچار خطا شده‌ایم؛ چراکه منطق سخن معصومین علیهم السلام خلاف این برداشت است. در حقیقت، ظهور در هر زمان ممکن است و غیبت به معنای عدم حضور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف نیست، بلکه این ما هستیم که از محضر ایشان غایبیم و باید در نهضت ظهور مشارکت کنیم (همایون، ۱۳۹۰، ص. ۵۰).

پس از انقلاب اسلامی ایران، توجه به ادبیات امام خمینی رحمته الله علیه درباره انتظار، تحولات منطقه به‌ویژه در سال‌های اخیر، نقش مقاومت در مبارزه با صهیونیسم و استکبار، صدور بیانیه گام دوم انقلاب و آشکارشدن نظم جدید جهانی، همگی نشانه‌های طی مسیر سخت اما درست به سوی قله ظهور و قرار گرفتن در دوران پیش از آن است. مقام معظم رهبری نیز در بیانیه گام دوم با تأکید بر مطالعه گذشته و حال، تحقق تمدن نوین اسلامی را هدف اصلی انقلاب دانسته و تحولات سیاسی و فرهنگی جهان را زمینه‌ساز ظهور معرفی کرده‌اند (حسینی خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۱). بنابراین، دوران پیش از ظهور فرصتی است که انقلاب اسلامی با گفتمان زمینه‌سازی فراهم آورده، هرچند در صورت بی‌توجهی می‌تواند با خطر انحراف مواجه شود.

پیشینه نظری

طی بررسی‌های انجام‌شده پژوهشی که در آن که مانند پژوهش حاضر دقیقاً به تصویرپردازی سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور پرداخته شده باشد یافت نشد و عمدتاً پژوهش‌های یافت شده در حوزه سبک زندگی، سبک زندگی اسلامی، سبک زندگی قرآنی و سبک زندگی مهدوی (بررسی کلی این حوزه)، سبک زندگی و تمدن نوین اسلامی و... انجام شده‌اند. پژوهش‌های مختلف به ابعاد گوناگون سبک زندگی پرداخته‌اند. مهدوی کنی (۱۳۸۷) در کتاب دین و سبک زندگی رابطه دین، فرهنگ و جامعه را بررسی کرده و نقش دین را در تحولات فرهنگی و اجتماعی ایران تحلیل نموده است. کاویانی (۱۳۹۱) در پژوهش خود مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی را از دیدگاه جامعه‌شناسی و روان‌شناسی تدوین و ابزار سنجش

آن را طراحی کرده است. شبدینی و همکاران (۱۳۹۴) در کتاب مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی اسلامی رویکرد جهادی و انقلابی را محور سبک زندگی اسلامی دانسته‌اند. جباران (۱۳۹۳) مفهوم سبک زندگی را در فرهنگ ایرانی و اسلامی تحلیل کرده و تأثیر محیط اجتماعی و اقتصادی بر آن را بررسی نموده است. همچنین ملایی (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان کاوشی مفهوم‌شناسانه در سبک زندگی منتظرانه، ماهیت جهادی را مهم‌ترین شاخصه این سبک معرفی کرده است.

وجه تمایز پژوهش حاضر در آن است که برخلاف مطالعات پیشین که بیشتر به کلیات سبک زندگی اسلامی، سبک زندگی قرآنی یا مهدوی پرداخته‌اند، این مقاله به‌طور اختصاصی بر سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور متمرکز شده و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای جهت‌دار، مستقیماً روایات کتاب معجم احادیث الامام المهدي عجل الله فرجه را مبنای کار قرار داده است. بدین ترتیب، ن تنها مؤلفه‌های اصلی این سبک زندگی استخراج و تبیین گردیده، بلکه تصویری دقیق و کاربردی از الزامات فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی جامعه منتظر به دست آمده است؛ تصویری که می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و زمینه‌سازی تمدن نوین اسلامی نقش‌آفرین باشد.

چارچوب روشی

در بخش پیشین به بیان مفاهیم نظری پژوهش در مورد تصویرپردازی سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور پرداخته شد. در ادامه چارچوب روشی پژوهش حاضر مورد بررسی و تبیین قرار خواهد گرفت.

تصویرپردازی

تصویرپردازی به عنوان یکی از جدی‌ترین رویکردهای آینده‌پژوهی، می‌تواند روندها و رویدادهایی را شکل دهد که به تحقق مطلوبات جامعه منجر شود. این رویکرد برای دستیابی به نتایج مطلوب به اسباب و ظرفیت‌های خاصی نیاز دارد. امروزه مراکز آینده‌پژوهی با بهره‌گیری از نخبگان و برنامه‌های استراتژیک، به مطالعه و اجرای تصویرپردازی برای جوامع و گروه‌ها می‌پردازند (عیوضی، ۱۳۹۵).

در این روش، تفاوت‌هایی میان رویکرد مدرن و اسلامی وجود دارد. آینده، به دلیل تأثیر عوامل متعدد، پدیده‌ای پیچیده و دشوار برای پیش‌بینی است و حتی آینده‌پژوهان خبره نیز نمی‌توانند همه وقایع را پیش‌بینی کنند؛ مانند بحران و ویروس کرونا که از دید بسیاری از

آینده‌پژوهان پنهان ماند. در مقابل، روایات معصومین علیهم‌السلام به تصاویر آینده، از جمله پدیده‌هایی مانند مرگ سرخ و سفید، اشاره کرده‌اند (نعمانی، ۱۴۰۰، ص. ۲۷۸). این تصاویر لزوماً به یک مصداق خاص محدود نمی‌شوند، بلکه برای آماده‌سازی در برابر بحران‌هایی همچون بیماری‌های فراگیر به کار می‌روند. از این رو، روایات بر لزوم آمادگی و رعایت اصول سلامت در ابعاد فردی و اجتماعی تأکید دارند. به طور کلی، در این روش تصویرپردازی، آینده با توجه به اسناد دینی و معتقدات اسلامی، به صورت مطلوب یا نامطلوب ترسیم می‌شود. این تصاویر، برای هشداردهی و آماده‌سازی افراد در برابر چالش‌ها و فرصت‌ها در آینده به کار می‌روند. برای تحقق این تصاویر، باید اقدامات مشخصی انجام شود که برنامه‌ریزی و طراحی مناسبی نیاز دارد.

مراحل اصلی روش تصویرپردازی شامل تحلیل منابع دینی، ترسیم تصاویر مطلوب و نامطلوب آینده، برنامه‌ریزی برای دستیابی به آینده مطلوب و اجرای اقدامات مشخص است. این روش با توجه به تحلیل‌های اسلامی و اصول دینی، به عنوان مرجعی قابل اعتماد برای هدایت افراد به سمت زندگی مطلوب و اخلاقی استفاده می‌شود و به نقصان و عدم قطعیت در فهم انسان توجه دارد (گودرزی، ۱۳۸۳، ص. ۱۴۲). در این روش، تصاویر آینده از منابع دینی که از سوی معصومین علیهم‌السلام ارائه شده، به عنوان مرجعی معتبر برای هدایت جامعه استفاده می‌شود. مراحل تصویرپردازی شامل موارد زیر است (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۲).

مشخص کردن جامعه هدف؛ جامعه ایران در دوران پیش از ظهور حضرت حجت عجل‌الله‌تعالی‌فی‌فرجه‌الکبری‌علیه‌السلام به عنوان موضوع اصلی قرار می‌گیرد. رصد اندیشه‌های غالب جامعه هدف؛ بررسی اندیشه‌های غالب جامعه و نیازها و امیدهای آن در دوران پیش از ظهور. رصد واقعیت‌های پنهان در جامعه؛ شناسایی واقعیت‌های پنهان تأثیرگذار بر جامعه و طراحی تصویر آینده‌ای مناسب با توجه به شرایط موجود. ارائه طرحی منسجم از تصاویر آینده؛ تهیه طرحی شامل راهبردها و سیاست‌ها برای رسیدن به آینده مطلوب و هدایت جامعه در این مسیر.

تحلیل محتوا

تحلیل محتوا یکی از روش‌های اصلی در پژوهش‌های ارتباطات و علوم انسانی است که برای بررسی و درک عمیق‌تر محتوای متن‌ها، داده‌ها و اطلاعات استفاده می‌شود. این روش به دلیل تنوع و غنای محتواهای اطلاعاتی که در زمینه‌های مختلف وجود دارد، از اهمیت بالایی برخوردار است. محتوا در هر فرم و شکلی که اطلاعات و ساختار مشخصی داشته باشد، شامل

صوت، ویدئو، متن و تصویر می‌شود که از طریق آنها احساسات، دانش و ارتباطات مؤثر با دیگران برقرار می‌شود (مقصودی، ۱۴۰۱).

تحلیل محتوا به دو روش کیفی و کمی انجام می‌شود که هرکدام با رویکردها و روش‌های خاص خود به تحلیل محتوا پرداخته و نتایج متفاوتی ارائه می‌دهند. در روش کیفی، با توجه به رویکردهایی همچون نظریه شی یه و شانون، سه نوع اصلی وجود دارد: تحلیل محتوای عرفی یا قراردادی، تحلیل محتوای تلخیصی یا تجمعی، و تحلیل محتوای جهت‌دار (Potter & Levine, 2009: p.258-284). در تحلیل جهت‌دار، پژوهش‌های پیشین و نظریه‌های موجود مبنای کار قرار گرفته و پژوهشگر با تکیه بر آنها مفاهیم اصلی را شناسایی و کدهای مرتبط را استخراج می‌کند. این امر به تمرکز بر پرسش‌های پژوهش، طراحی طرح کدگذاری اولیه و برقراری ارتباط بین کدها کمک کرده و امکان طبقه‌بندی مفاهیم و بررسی موضوعات مختلف را فراهم می‌آورد (Babbie, 1992: p.437).

به طور کلی، تحلیل محتوای جهت‌دار ابزاری قدرتمند برای تأیید یا رد یک نظریه محسوب می‌شود و علاوه بر اصلاح و تقویت نظریه‌های موجود، به توسعه فهمی گسترده‌تر از موضوع کمک می‌کند (Curtis et al, 2001: p.41-49). طی مراحل تحلیل کیفی نیز برای اعتبار و پایایی پژوهش ضروری است. این مراحل شامل مشخص کردن مسئله و اهداف، تعریف متغیرها، انتخاب نمونه‌های تحلیلی، کدگذاری و مقوله‌بندی، تحلیل، گزارش و در نهایت سنجش پایایی است (مؤمنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲). رعایت این مراحل، مسیر پژوهش را روشن کرده و اعتماد به نتایج را افزایش می‌دهد. در پژوهش حاضر نیز پس از کدگذاری و تحلیل، پایایی با روش پی‌اسکات آزمون شد که ضریب آن برابر ۰٫۷۷ بود؛ عددی بالاتر از ۰٫۷۰ و در نتیجه قابل قبول محسوب می‌شود.

یافته‌ها و تحلیل

پس از مطالعه ۲۲۸ روایت مربوط به مسائل فرهنگی پیش از ظهور، با استفاده از تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار، ۶۱۱ کد استخراج شده و سپس این کدها به ۵۴ زیر مقوله دسته‌بندی گردیدند. زیر مقوله‌های به دست آمده که مرتبط با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی و شرایط دوران پیش از ظهور استخراج شده بودند، در نهایت در ۱۲ مقوله اصلی قرار گرفتند. همچنین برخی از زیر مقوله‌ها که به طور خاص مرتبط با لزوم شناخت امام عصر عجل الله تعالی فرجه در دوران غیبت و آمادگی برای ظهور بودند، در دو مقوله جداگانه دسته‌بندی شدند. بنابراین می‌توان

مؤلفه‌های سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور براساس تحلیل محتوای کتاب معجم احادیث امام المهدي عجل الله تعالی فرجه را به دست آورد که در ادامه توضیح داده خواهد شد.

۱. تصویر مؤلفه توحید و مبانی معرفتی

دریچه نگاه انسان به جهان و چگونگی تفسیر و مواجهه با پدیده‌ها، برگرفته از مبانی فکری و اعتقادی اوست و هرگونه ابهام در این مبانی، سلسله‌ای از مشکلات نظری و عملی را در پی دارد. از همین رو در سبک زندگی اسلامی، توحید و مبانی معرفتی صحیح جایگاهی اساسی دارند و اصلاح نگرش توحیدی از مهم‌ترین وظایف انسان به شمار می‌رود. این ضرورت در دوران پیش از ظهور اهمیتی دوچندان می‌یابد؛ زیرا در توصیف‌های این دوران، گسترش جریان‌های باطل، رواج اندیشه‌های انحرافی، بی‌اعتنایی به علم و فزونی جهل، موجب سرگردانی معرفتی و در نتیجه گرایش به خرافات، ضعف بصیرت و کاهش ایمان خواهد شد.

بنابراین در سبک زندگی منتظرانه، تقویت مبانی معرفتی و نگرش توحیدی نقشی بنیادین دارد؛ به گونه‌ای که افراد جامعه با اتکا به بصیرت دینی بتوانند در تحولات آینده مسیر درست را از نادرست بازشناسند، اندیشه‌های صحیح را از باطل تمییز دهند و در برابر فتنه‌ها و ابتلائات این دوران پایداری نشان دهند.

نمودار ۱. مؤلفه‌های سبک زندگی منتظرانه در دوران پیش از ظهور (منبع:)

۲. تصویر مؤلفه ولایت محوری

پذیرش ولایت خداوند، پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام از اساسی ترین شروط ایمان دانسته شده و هدایت انسان تنها در پرتو تبعیت از ولایت و عمل به رهنمودهای آنان ممکن است. خداوند همان گونه که ولایت مسلمانان را به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سپرد و پس از ایشان به طور قطعی ولایت امیرالمؤمنین علی عَلَيْهِ السَّلَام و اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام را اعلام کرد، در عصر غیبت نیز این مسئولیت را بر عهده فقیهانی نهاده است که شرایط لازم برای رهبری را دارا باشند.

در تصاویر ارائه شده از دوران پیش از ظهور نیز تأکید فراوانی بر مراجعه به علما و فقها در عصر غیبت وجود دارد. روایات مکرر توصیه می کنند مؤمنان به طور غیرمستقیم از هدایت امام عصر عَلَيْهِ السَّلَام بهره گیرند و این بهره مندی غیرمستقیم را از طریق جایگاه علما و فقها ممکن بدانند. از این رو مسئله ولایت فقیه، که در آن از میان فقهای واجد شرایط یک نفر عهده دار رهبری جامعه می شود، یکی از مهم ترین فرصت های عمل به توصیه اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام در دوران غیبت و پیش از ظهور به شمار می رود. در پرتو این ولایت، مؤمنان می توانند در ابعاد فردی و اجتماعی به فقها مراجعه کنند و زندگی اجتماعی را زیر سایه رهبری فقیه، به عنوان جانشین امام در میان مردم، سامان دهند.

۳. تصویر مؤلفه تولی و تبری

تولی و تبری از ارکان مهمی هستند که فرد را در پایبندی به سبک زندگی اسلامی، چه در عرصه فردی و چه اجتماعی، یاری می دهند. دوستی با دوستان خدا، پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام موجب تثبیت حضور در مسیر صحیح می شود، در حالی که پیوند با دشمنان ایشان به انحراف و دوری از راهی که اسلام معرفی کرده می انجامد. در روایات مربوط به دوران پیش از ظهور نیز تأکید فراوانی بر التزام دائمی به اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام دیده می شود؛ از جمله توصیه به حضور در مجالس آنان، پرهیز از شک نسبت به ایشان، توجه به آموزه های فکری و عملی شان، دوستی با دوستان شان و دشمنی با دشمنان شان. حتی در تبعیت از دین نیز پایبندی به اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام شرط دانسته شده است، زیرا بی توجهی به آنان به انحراف و فساد در دین منجر می گردد.

بر این اساس، تولی و تبری در دوران پیش از ظهور یکی از مؤلفه های اساسی سبک زندگی منتظرانه است. این موضوع از آن رو اهمیت ویژه دارد که یکی از آزمون های مؤمنان در این دوران، میزان وفاداری و پایبندی به اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام خواهد بود و همین امر مراقبتی مضاعف می طلبد.

۴. تصویر مؤلفه رعایت احکام و مقررات دینی

پایبندی به هر سبک زندگی مستلزم رعایت بایدها و نبایدها و احترام به اصول آن است. در سبک زندگی منتظرانه نیز عمل به قوانین و احکام الهی برای حفظ و بقای جامعه اسلامی و تداوم جریان اسلام ضروری است. رعایت حدود الهی و پرهیز از محرّمات در ابعاد فردی و اجتماعی به ویژه در دوران پیش از ظهور اهمیت بیشتری می‌یابد؛ زیرا روایات این دوران را زمان اختلال شدید در اجرای احکام معرفی می‌کنند. در این تصاویر، تعطیلی اعمال دینی، افتخار به گناه، افزایش معاصی، ضعف امر به معروف و نهی از منکر و ناتوانی در مقابله با منکرات از ویژگی‌های برجسته جامعه آن زمان دانسته شده است. با این حال، اهل بیت علیهم‌السلام در برخی روایات مؤمنان را به دین‌داری، دوری از گناه و التزام به احکام الهی سفارش کرده‌اند. از این رو، یکی از مؤلفه‌های اساسی سبک زندگی منتظرانه، رعایت احکام و قواعد دینی در عرصه فردی و اجتماعی است.

۵. تصویر مؤلفه التزام به حکومت اسلامی

اجرای احکام و قواعد دینی در بعد اجتماعی، و حتی در سطح فردی، بدون وجود حکومت اسلامی ممکن نیست؛ در واقع تحقق کامل سبک زندگی اسلامی جز در سایه چنین حکومتی امکان‌پذیر نخواهد بود. با این حال، ضرورت حکومت اسلامی فراتر از این حد است. روایات مربوط به دوران پیش از ظهور تصاویری از مشکلات جدی ارائه می‌کنند؛ از جمله فقر و قحطی، کاهش جمعیت بر اثر بیماری‌ها یا جنگ‌ها، و نابه‌سامانی‌های گسترده در حوزه‌های امنیتی، اقتصادی و عمرانی. رویارویی با این بحران‌ها تنها در پرتو وجود حکومتی اسلامی ممکن است؛ حکومتی که با نگاهی آینده‌نگر و رویکردی راهبردی، نسبت به نشانه‌های دوران پیش از ظهور طرح و برنامه‌ای مدون برای عبور از چنین شرایطی داشته باشد. از سوی دیگر، جامعه اسلامی نیز موظف است به این حکومت التزام داشته و با یاری آن در اجرای برنامه‌ها و تحقق احکام و قوانین الهی، به استحکام و تداوم مسیر صحیح کمک کند.

۶. تصویر مؤلفه اخلاق فردی و خانوادگی

برخورداری از اخلاق در زندگی یکی از مهم‌ترین عوامل سعادت‌مندی انسان به شمار می‌رود؛ موضوعی که در کنار باورهای اعتقادی و عمل به احکام دینی جایگاه ویژه‌ای دارد و بنیان آن در خانواده نهاده می‌شود. از این رو، اخلاق فردی و خانوادگی ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند؛ زیرا خانواده پایگاه اصلی شکل‌گیری شخصیت فرد است و هنگامی که

ارزش‌های اخلاقی در خانواده رعایت و محترم شمرده شود، ثمره آن در شخصیت اعضا آشکار خواهد شد. در روایات مربوط به دوران پیش از ظهور، مسائل متعددی از قبیل بی‌احترامی به والدین، تضعیف ارتباطات خانوادگی و صلّه رحم، کمرنگ شدن عفت و حیا، از بین رفتن آرامش زندگی و ضعف در تدبیر امور، به‌عنوان نشانه‌های این دوره ترسیم شده است. این هشدارها اهمیت توجه به نهاد خانواده، رعایت اصول اخلاقی، تقویت ارتباطات خانوادگی و کسب مهارت‌های زندگی در خانواده را برجسته می‌سازد. در حقیقت، بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی دوران پیش از ظهور که در روایات توصیف شده‌اند، ریشه در تضعیف جایگاه خانواده و کمرنگ شدن اخلاق در آن دارند.

۷. تصویر مؤلفه اخلاق اجتماعی

تکامل اخلاق زمانی به نقطه مطلوب می‌رسد که جلوه آن در جامعه آشکار شود. اخلاق اجتماعی از مباحثی است که همواره مورد تأکید ادیان، به‌ویژه اسلام، قرار گرفته و رعایت آن سلامت جامعه و تسهیل تحقق سبک زندگی اسلامی و منتظرانه را به همراه دارد. با نگاهی به روایات دوران پیش از ظهور روشن می‌شود که بی‌توجهی به اخلاق اجتماعی پیامدهایی چون از بین رفتن عفت عمومی، بی‌رحمی در روابط، بی‌وفایی به عهد، آزار همسایگان، خیانت در امانت، گسترش دروغ و غیبت، سلب آرامش اجتماعی و رواج بیکاری و بطالت را در پی دارد. در مقابل، جامعه‌ای توان اجرای سبک زندگی منتظرانه را خواهد داشت که در آن روحیه اخوت و برادری تقویت شود، ارتباطات سالم براساس تعالیم اسلامی شکل گیرد و اعضای جامعه به رشد و پویایی یکدیگر اهمیت داده و روحیه جمعی آنان در مسیر تلاش و کار برای تعالی بیشتر قرار گیرد.

۸. تصویر مؤلفه نفی سبیل و مقابله با ظلم

هدف این مؤلفه، مقابله با سلطه بیگانگان و جلوگیری از نفوذ و تسلط آنان بر جامعه اسلامی در هر سطحی از روابط است. تحقق این هدف مستلزم تلاش برای استقلال، مبارزه با استکبار و ایستادگی در برابر ظلم است. یاری رساندن به مظلومان در برابر ظالمان نیز بر همین اساس معنا پیدا می‌کند و جامعه اسلامی بر پایه ارزش‌های انسانی و دینی موظف به حمایت از مظلومان خواهد بود. با تأمل در روایات مربوط به دوران پیش از ظهور روشن می‌شود که اهل بیت علیهم‌السلام مؤمنان را از همراهی با ظالمان بر حذر داشته‌اند. در این روایات به ظلم حکومت‌ها و زمامداران فاسد و ناشایست، همچنین دشمنی و خیانت غرب در روابط و

معاهدات مختلف اشاره شده است. از همین رو، یکی از مؤلفه‌های اصلی سبک زندگی منتظرانه، نپذیرفتن حکومت‌های ظالمان و پرهیز از همراهی با آنان، توجه به نیرنگ‌های قدرت‌های غربی در عرصه‌های سیاسی، تجاری و فرهنگی، و در مقابل، حمایت از مظلومان در برابر ستم است. بدیهی است که رعایت این مؤلفه در عمل تنها با همراهی با حکومت اسلامی معنا می‌یابد. با این حال، به دلیل جایگاه ویژه و برجسته‌ای که در روایات برای آن ذکر شده، به عنوان مؤلفه‌ای مستقل و کلیدی در سبک زندگی منتظرانه مطرح می‌شود.

۹. تصویر مؤلفه عدالت محوری

عدالت مفهومی است که به صورت ضمنی در تمام ارکان و تعالیم اسلامی حضور دارد و به عنوان اصلی بنیادین در تمامی احکام فردی و قواعد اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است. در حقیقت، یکی از برجسته‌ترین دستاوردهای ظهور حضرت ولیعصر عجل الله تعالی فرجه الیه، تحقق عدالت فراگیر جهانی خواهد بود. با این حال، روایات مربوط به دوران پیش از ظهور نشان می‌دهند که در این دوره، ظلم و ستم در سطوح گوناگون گسترش یافته، اختلاف میان مردم و حتی میان مؤمنان شدت می‌یابد و جامعه اسلامی با مشکلاتی چون توزیع ناعادلانه ثروت و بی‌توجهی به حقوق مردم مواجه می‌شود.

از این رو، رعایت عدالت در تمامی ابعاد، به ویژه در روابط اجتماعی و عرصه اقتصادی، از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند جامعه اسلامی را از بحران‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برهاند. برنامه‌ریزی برای گسترش عدالت و عمل به آن نه تنها ضامن رهایی از این مشکلات است، بلکه زمینه‌ای برای تحقق و تداوم سبک زندگی منتظرانه نیز فراهم می‌آورد.

۱۰. تصویر مؤلفه مواسات و همیاری

زندگی اجتماعی مسلمانان همواره با روحیه اخوت، برادری و یاری متقابل همراه بوده است. مواسات و همیاری در جامعه اسلامی، برخاسته از تعالیم اصیل اسلام و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی است و همین امر سبب رشد جامعه شده و همچون درمانی، التیام‌بخش زخم‌های آن به شمار می‌رود. این مؤلفه در روایات مربوط به دوران پیش از ظهور نیز مورد تأکید قرار گرفته است؛ جایی که مؤمنان در غیبت امام معصوم علیه السلام به پشتیبانی از یکدیگر در عرصه‌های مختلف زندگی اعم از اقتصادی و اجتماعی توصیه شده‌اند. سفارش به پرداخت صدقه، نیکی و مهربانی با مؤمنان، و یاری توانگران به نیازمندان، از جمله دستورهای اهل بیت علیهم السلام برای جامعه منتظر است. در مقابل، برخی روایات به ضعف مواسات در این دوران اشاره دارند و از

نشانه‌هایی چون کاهش ترحم به محرومان، بخل در کارهای خیر و صدقه، و زوال فرهنگ انفاق و دستگیری از دیگران سخن گفته‌اند.

از این رو، سبک زندگی منتظرانه در بُعد اجتماعی زمانی تحقق می‌یابد که مؤمنان منتظر در شرایط مختلف و به‌ویژه در بحران‌ها، حامی و پشتیبان یکدیگر باشند و فرهنگ یاری رساندن متقابل به عنوان اصلی محوری در جامعه آنها جریان داشته باشد.

۱۱. تصویر مؤلفه شناخت امام عجل الله تعالی فرجه الشریف و دوران غیبت

پس از کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌های تحلیل محتوا، برخی زیرمقولات آشکارا به ویژگی‌های دوران پیش از ظهور مربوط می‌شوند و همین امر موجب تمایز سبک زندگی منتظرانه از سایر سبک‌هاست. در روایات مربوط به این دوران، بر شناخت تاریخ و عبرت‌گیری از سرگذشت امت‌ها تأکید شده و بر ضرورت شناخت عمیق‌تر امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، ایمان به غیبت و حضور ایشان، پرهیز از تردید در وجود آن حضرت، امیدواری همیشگی به ظهور، ماهیت جهادی انتظار و پیوند آن با عاشورا و قیام خونخواهی امام حسین عجل الله تعالی فرجه الشریف تصریح گردیده است. توجه به عاشورا و یاد امام حسین عجل الله تعالی فرجه الشریف خود عاملی است که از یک سو جامعه اسلامی را گردهم می‌آورد و از سوی دیگر، آنان را به مقاومت و پایداری در برابر ظلم تا هنگام ظهور فرامی‌خواند. از دیگر نکات مهم، شناخت حرکت‌های حق و باطل در آستانه ظهور است. در این باره، روایات به قیامی در شرق اشاره دارند که بارها بر حق محور بودن آن و ارتباطش با ظهور تأکید شده و همراهی مؤمنان با آن توصیه گردیده است. افزون بر این، انتقال دانش و علوم به قم و ایران و اشاره به جایگاه ممتاز ایران و ایرانیان در قیام حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و نقش آنان در زمینه‌سازی ظهور، جایگاه ویژه جمهوری اسلامی ایران را در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی تثبیت می‌کند. بنابراین پرداختن به سبک زندگی منتظرانه، در حقیقت حرکتی در راستای همین هدف کلان یعنی پیشبرد جامعه اسلامی به سوی افق تمدن نوین اسلامی و ظهور امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف است.

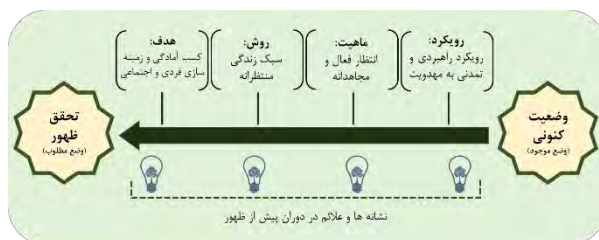
۱۲. تصویر مؤلفه شناخت نشانه‌ها

یکی دیگر از مؤلفه‌های سبک زندگی منتظرانه، شناخت نشانه‌های ظهور و ضرورت آمادگی برای آن است. براساس روایات مربوط به دوران پیش از ظهور، این سبک زندگی به معنای مهیا شدن همه‌جانبه معرفتی و عملی، چه در بعد فردی و چه اجتماعی، و نیز انتظاری فعال و جهادی برای زمینه‌سازی ظهور است. شناخت نشانه‌های ظهور در چنین چارچوبی، به

مؤمنان اطمینان از درستی مسیر و توانایی واکنش صحیح در برابر تحولات آینده می‌دهد. این شناخت همچنین به آنان کمک می‌کند در مواجهه با دشواری‌ها، از جمله سختی‌های روزافزون دینداری، نگرشی مثبت، امیدبخش و رو به جلو داشته باشند و مانع ضعف ایمان شوند. در حقیقت، همین نگرش است که به گسترش فرهنگ مقاومت در جامعه اسلامی می‌انجامد.

در این زمینه، برنامه‌ریزی پیرامون مفاهیم کلیدی ذکرشده در روایات اهمیت دوچندان پیدا می‌کند. برای نمونه، در بسیاری از احادیث از فتنه‌ای کور و کر با عنوان «دجال» یاد شده است؛ فتنه‌ای با ویژگی‌های خارق‌العاده و دامنه‌ای گسترده که به شبهه‌افکنی میان مردم و مؤمنان می‌پردازد، فسادهای اخلاقی و تربیتی به همراه دارد، ریشه در یهودیت دارد، با افراد پست همراه است، ماهیتی طاغوتی دارد و جلوه‌گری و تبرج را برجسته می‌کند. نکته مهم دیگر این است که مخالفت با آن اثر اندکی دارد، در حالی که موافقت با آن بسیار پررنگ جلوه داده می‌شود؛ امری که نشان از هژمونی و سلطه رسانه‌ای این فتنه دارد. به نظر می‌رسد جامعه منتظر در آستانه ظهور با نوعی فتنه فرهنگی از سوی غرب مواجه خواهد شد که با بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای نوین، جذابیت‌های متعدد ایجاد کرده و به اشاعه ناهنجاری‌های فرهنگی و ارزشی دامن می‌زند. با این حال، باید توجه داشت که این فتنه توانایی آسیب رساندن جدی به اهل ایمان را نخواهد داشت، و همین مسئله ضرورت برنامه‌ریزی گسترده فرهنگی برای مقابله مؤثر با آن را بیش از پیش آشکار می‌سازد. همچنین یکی دیگر از نشانه‌ها مسئله سفیانی است که بنا بر آنچه در روایات از آن تصویر شده، جدا از خشونت‌ها و گسترش درگیری‌ها، به مقابله با نشانه‌های دینی پرداخته و به گناه و گسترش آن را موجب خواهد شد که این مسئله به جنبه ضدفرهنگی سفیانی و لزوم مقابله با فرهنگ آن همچون لزوم مقابله با فرهنگ صهیونیستی در زمان کنونی اشاره دارد.

در نهایت می‌توان گفت که بررسی دوازده مؤلفه سبک زندگی منتظرانه نشان می‌دهد اتخاذ این سبک، شیوه‌ای کارآمد برای عبور از شرایط کنونی و آمادگی برای ظهور است. چنین سبکی از زندگی با تکیه بر نشانه‌ها و علائم دوران پیش از ظهور، الگوی صحیحی از مواجهه با تحولات پیش رو ارائه می‌کند و جامعه مؤمنان را به سمتی هدایت می‌نماید که در صف یاران و دوستداران حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الیک قرار گیرند.

نمودار ۲. رویکرد، ماهیت و هدف اتخاذ سبک زندگی

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تمرکز بر روایات کتاب *معجم احادیث الامام المهدي عجل الله تعالی فرجه الشریف* نشان داد که سبک زندگی منتظرانه به عنوان شاخه‌ای اختصاصی از سبک زندگی اسلامی، واجد مؤلفه‌های بنیادینی است که هم در بعد فردی و هم در عرصه اجتماعی نقش آفرین‌اند. ۱۲ مؤلفه استخراج شده در این مطالعه، از توحید و ولایت محوری تا رعایت عدالت، مواسات و شناخت نشانه‌های ظهور، مجموعه‌ای منسجم را شکل می‌دهند که در پرتو آن، جامعه منتظر می‌تواند همزمان با تقویت بنیان‌های معرفتی و اخلاقی، برای مواجهه با بحران‌ها و فتنه‌های آخرالزمانی آماده شود. بررسی روایات نشان داد که این مؤلفه‌ها نه تنها راهکارهایی عملی برای مصون ماندن از انحراف فراهم می‌کنند، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری جامعه‌ای مقاوم، پویا و مؤمن در برابر تهدیدهای بیرونی و درونی خواهند بود.

از سوی دیگر، نتایج این پژوهش تأکید می‌کند که سبک زندگی منتظرانه صرفاً در سطح فردی خلاصه نمی‌شود، بلکه به طور مستقیم با تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی ظهور پیوند دارد. توجه به نقش حکومت اسلامی، جایگاه ویژه ایران در روایات و ضرورت مقابله با سلطه و فتنه‌های فرهنگی، همگی نشان می‌دهند که سبک زندگی منتظرانه یک راهبرد جامع برای مدیریت دوران پیش از ظهور است. بدین ترتیب، جامعه اسلامی با پایبندی به این مؤلفه‌ها می‌تواند ضمن حفظ هویت دینی و فرهنگی خود، در مسیر تحقق تمدن مهدوی گام برداشته و نقشی فعال و سرنوشت‌ساز در آینده ایفا نماید.

منابع

قرآن کریم

- اصفهانیان، سعید. (۱۳۹۳). *تفاوت انتظار فعال و منفعل بر مبنای تعبیر قرآنی «فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعِزْمِ»*. ایگنا، <https://iqna.ir/>، wLi۰۰۵
- پورعزت، علی اصغر و همکاران. (۱۳۹۷). *اتخاذ رویکرد واقع‌گرایی انتقادی برای تصویرپردازی از آینده، براساس مختصات حکومت عدل مهدوی. انتظار موعود*. دوره ۱۸،

شماره ۶۲، شماره پیاپی ۶۲.

- تونه‌ای، مجتبی. (۱۳۸۸). *موعودنامه: فرهنگ القیابی مهدویت*. قم: میراث ماندگار.
- جباران، محمدرضا. (۱۳۹۳). تحلیل مفهومی سبک زندگی. *قیسات*. دوره بیستم، شماره ۷۵.
- حرانی، ابن شعبه. (۱۳۸۰). *تحت العقول عن آل الرسول ﷺ*. (بهراد جعفری، مترجم)، دار الکتب الاسلامیه.
- حسینی خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۷۶). *بیانات در دیدار ایشاگران در سالروز ورود آزادگان به میهن اسلامی*، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2849>
- حسینی خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۱). *بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی*، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21252>
- حسینی خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۴). *بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=31847>
- حسینی خامنه‌ای، سید علی. (۱۴۰۱). *بیانات در دیدار دانش آموزان*، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51259>
- حیدری کاشانی، محمدباقر. (۱۳۸۵). *نسل طوفان*. زلال کوثر.
- دانشنامه آکسفورد. (۱۳۸۷). *مدخل: تصویر، انتشارات دانشیار*.
- شب‌دینی، محمد و همکاران. (۱۳۹۴). *مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی اسلامی*، انتشارات زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.
- عبدالحمید، مهدی. (۱۳۸۸). *تصویرپردازی از فرهنگ اداری حاکم بر سازمان‌های مطلوب در پرتو سیره و گفتار علوی*. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده دانشگاه امام صادق علیه السلام، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت.
- عیوضی، محمد رحیم. (۱۳۹۵). *روند رویداد و تصویرسازی کلیدواژه‌های مهم در آینده پژوهی*. مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- فاضل، قانع. (۱۳۹۲). *سبک زندگی، ضرورت‌ها و راهبردها*. فصل نامه تخصصی *محفل*. شماره ۸، معاونت پژوهشی حوزه علمیه تهران
- کاویانی، محمد. (۱۳۹۱). *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*. قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۸۵). *اصول کافی*. (محمدباقر کمره‌ای، مترجم) تهران: انتشارات اسوه.
- کمیحانی، داوود. (۱۳۸۴). *طرح پژوهشی بررسی مبانی آینده پژوهی دینی و غیردینی*. نشریه

- بشری، شماره ۵۰.
- گودرزی، غلامرضا. (۱۳۸۹). *تصمیم‌گیری استراتژیک مطالعه موردی رویکرد موعودگرایی شیعه*. دانشگاه امام صادق علیه السلام.
 - گودرزی، غلامرضا. (۱۳۸۳). *طراحی مدل تصمیم‌گیری استراتژیک در حوزه سیاست‌گذاری مبتنی بر انتظار موعود در شیعه امامیه*، طرح پژوهشی تهران دانشگاه امام صادق علیه السلام.
 - مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۶۸). *آموزش فلسفه دوره*. مرکز چاپ و نشر سازمان انقلاب اسلامی.
 - مقصودی، محمد. (۱۴۰۱). *محتوا چیست؟ محتوای دیجیتال به چه معناست؟ نیک نویسن*. <https://niknevis.com/academy/what-is-content>
 - ملایی، حسن. (۱۳۹۳). *کاوشی مفهوم شناسانه در سبک زندگی منتظرانه*. نشریه *انتظار موعود*. دوره ۱۴، شماره ۴۴.
 - ملایی، حسن. (۱۳۹۵). *سبک زندگی منتظرانه*. قم: انتشارات مرکز تخصصی مهدویت.
 - موسسه معارف اسلامی. (۱۳۸۶). *معجم احادیث الإمام المهدی علیه السلام*. قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران.
 - مهدوی کنی، محمد سعید. (۱۳۸۶). *مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی*، *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی*. سال اول، شماره ۱.
 - مهدوی کنی، محمدسعید. (۱۳۸۷). *دین و سبک زندگی: مطالعه موردی شرکت‌کنندگان در جلسات مذهبی*. دانشگاه امام صادق علیه السلام.
 - نعمانی، محمد بن ابراهیم. (۱۴۰۰). *غیبت نعمانی*. (مجتبی عزیزی، مترجم) قم: کتاب جمکران.
 - مومنی راد. اکبر و همکاران. (۱۳۹۲). *تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج*. اندازه‌گیری تربیتی، سال چهارم، شماره ۱۴.
 - همایون، محمدهادی. (۱۳۹۰). *تاریخ تمدن و ملک مهدوی*. انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- Babbie, E.(1992), *The practice of social research*, New York, Macmillan.
 - Cambridge dictionary online. Address: <https://dictionary.cambridge.org/>
 - J.R. Curtis, M.D. Wenrich, J.D. Carline, S.E. Shannon, D.M. Ambrozy, & P.G. Ramse (2001) "Understanding physicians skills at providing end- of- life care:Perspectives of Patients, Families, and health care workers", *Journal of General Internal Medicine*, vol 16, p. 41-49
 - W. James Potter &Deborah Levine-Donnerstein(2009) , *Rethinking validity and reliability in content analysis*.

Comparative study of the verse “So wait, for I am with you among those who wait” from the perspectives of both parties

Dr. Sayyed Ziaoddin Olyanasab ¹

Dr. Mortaza Abdichari ²

Rahele Kamran Azad ³

Abstract

The expression "Fantazirua eni ma'akum min-al-muntazireen" is found in three verses of the Holy Quran. The purpose of this article; It is a comparative study of the meaning and belonging of the expectation in the interpretations of the parties. The collection of research information was done in the form of a library and the study of the most important Shia and Sunni interpretations in this regard, and the opinions of the scholars of Fariqin were counted. The processing of the research was done in a comparative manner, the commonalities and differences of the interpretations of the parties were determined in terms of meaning and expectations, and in some cases, the Qur'anic and narrative analysis was added to it. The findings of the research showed: Shia and Sunni scholars in three of these opinions; That is, the expectation of punishment, the expectation of God's judgment, and the expectation of an answer to the request for a miracle from the polytheists have a common point of view, but a group of Shia commentators have raised the expectation of God's order and traditions. Another group of Shia commentators have also interpreted "fantazirua" as the meaning of "waiting for relief" by referring to the interpretation traditions. Two different Shiite views can be combined with the common views of the parties. Because the rise and rise of Imam Mahdi is also the divine tradition, the decree and judgment of God, the final answer and punishment to the polytheists and the opponents of the Prophets' disobedience throughout history. "Farja-al-Sharif" will be realized.

Keywords: waiting, Faraj, Ahl al-Sunnah, Shia, Qur'an, special verses

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. Associate Professor, Department of Quran and Hadith, Hazrat Masoumeh University, Qom, Iran (Corresponding author) (z.olyanasab@hmu.ac.ir)

2. Assistant Professor, Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran (m.abdichari@isca.ac.ir)

3. Level 4 student, Applied Interpretation, Masoumieh Institute of Higher Education, Qom, Iran (Kamranazad.r@gmail)